

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՀԱՆՐԷՍ

Կրօնական եւ Աստուածաբանական

Թիի 12 2. ԿԻԻՐԱԿԷ Ս. ՉԱՏԿԻ, 29 ՄԱՅԻՍ, 1888

ԱՌ ԸՆԹԵՐՑՈՂՍ

Աւասիկ երեք ամիս է յորմէ հետէ ձեռնարկեցինք Հանդիսիս հրատարակութեան: Գոհութեամբ կը խոստովանիմ որ քերքս ակնկալածէն աւելի յաջողութիւն գտաւ: Իմ մեղքը չէր եթէ ես Հայ ժողովուրդը լաւ չէի նանաչում. քանզի քաղաքս հասանելիս 'ի վեր քէ հոգեւորականք եւ քէ աշխարհականք տեղոյս Հայոց հոգեւոր դուքսն սասիկ յուսահատական գոյներով նկարագրեցին: Այլ եւս Լուսաւորչի կրօն գրեթէ չը մնաց, ասացին նոքա, անկրօնութիւն եւ անտարբերութիւն ամենուրեք կ'իջէին, եկեղեցւոյ միայն անուր կայ: Քանի արտաքին երեւոյթներ այս ցաւալի դուքսն նշմարելուն հաստատել քուէցին: Ա'իս կ'աղաղակէի, բաւ մեր հոգեւորականք ինչ են անում այս չաբեաց հանդէպ: Քաղմիցո կարդացած էի լրագրաց մէջ քէ Կրօնական Ժողովն մտադիր է մի կրօնական քերք հրատարակել. ինչո՞ւ այսքան կ'սպասէին, ինչո՞ւ չէին իսկոյն ձեռնարկել: Պատասխանեցին քէ դրամական դժուարութիւններ կան. չը գիտեմ քանի հաւրիւր ոսկի դրամագլուխ է հարկաւոր, բայց դրամ չկայ: Այս բանը ես չկարողացայ ըմբռնել. փոքրիկ տարաքական տեսակներ, հրատարակելու համար

դրամագլուխն ինչ պէ՛սք, բաւական է որ խմբագիրք եւ հեղինակք անձնուիրաբար աշխատին: Տխուր իրողութիւն մի է որ Հայոց մէջ ձեռնարկութիւնք յանախ անյաջող կամ անկասարկը մնան սկզբնաւորութիւնն շատ մեծ անելուն պատճառաւ: այսինքն, Հայք իմաստասիրութեան խորերն քափանցել կը սիրեն առանց նախապէս գոնէ Սյր ու բենը սովորելու: Այս էր կարծեմ կրօնական քերթի վարչութեան կողմէ արած սխալութիւնն: Իմ առաջարկեալ 16 երես քերթն չ'ընդունեցին իբրեւ շատ պզտիկ եւ Կրօնական Ժողովոյն պատիւ չը բերող, եւ մեծագոյն հրատարակութեան ձեռնարկելու դրամագլուխ չկար: Ուստի ես 'ի Տէր ապաւինելով եւ քանի բարձրաստիճան հոգեւորականաց խորհրդեամբն *Եկեղեցի Հայաստանեայց* հանդէսն հրատարակեցի, յուսալով որ գոնէ Մեծ Պահոց ժամանակ քաղաքիս ազգայնոց հոգեւոր ընթերցանութեան յարմար պաշար լինի: Ինձ հասած տեղեկութիւններէ կ'իմանամ այժմ որ քերթս կարողացել է շատերի հոգեւոր մխիթարութեան առիթ լինել: Ճանաչել կը տեսնեմ որ մի այսպիսի պարբերական հրատարակութեան պէ՛տք անհրաժեշտ է: Կրօնական Ժողովն 'ի վաղուց հետէ այդ պէ՛տքը զգացեր էր բայց ինչ ինչ պատճառներով չկարողացաւ իւր դիտաւորութիւնն յառաջագոյն 'ի գլուխ հանել: մինչեւ զկնի իմ հրատարակութեան քաջալերուելով քերթիս լաւ ընդունելութենէն, ինքն եւս առանց դրամագլխի սկսեց եւ ահա ամենայն յաջողութեամբ կը շարունակէ: Ջերմ սրտիւ կ'ողջունեմք *Խօսնակն* եւ 'ի սրէ ուրախ եմք նորա հրատարակութեան վերայ: մանաւանդ մեզ մխիթարութիւն է որ մինչդեռ մեմք ասպարէզէն կը քաշուինք մի քանի ամիս հանգըստանալու համար՝ *Խօսնակն* կը շարունակէ իւր եւ միանգամայն մեր պաշտօնը:

Եկեղեցի Հայաստանեայց հանդէսն իւր եռամսեայ պայմանը լրացնելով այժմ կը դադարի, այն նպատակաւ որ աւելի մեծ ուժերով եւ կարողութեամբ առաջիկայ Հոկտեմբերին իբրեւ ամսաքերթ վերստին սկսի: Իւր դիրքն ու ծրագիրն մի եւ նոյնը պիտի պահէ, միայն փոխանակ շաբաթական մէկ քերթ հրատարակելու՝ ամսական երեք կամ չորս քերթ միասին եւ կողովով կը հրատարակուի: Աւելի մանրամասն տեղեկութիւնք

յառաջագոյն լրագրաց միջոցաւ եւ բաժանորդաց՝ յասուկ ծանուցմամբ կը հաղորդուին :

Այսօր կը հրատարակենք այն ծրագիրն զոր ինն ամսով յառաջ պատրաստեցինք եւ Մասիսի մէջ առաջին անգամ հրատարակեցաւ : Ընթերցողն պիտի տեսնէ թէ մեր նախկին դիտարկութեան ինչ փոքր մասն կարողացանք 'ի գլուխ հանել : Կրօնական թերթ երկու տեսակ կը հասկանամք . մին իբրեւ լրագիր որ եկեղեցական լուրեր ու տեսութիւններ պարունակէ , եւ միւսն իբրեւ կրօնաւոյց որպէս մեր ներկայ Հանդէսն : Հիմա որ երկու կրօնական թերթեր ունինք կ'ուզեմ ամենայն խոնարհութեամբ առաջարկել որ այս թերթերի մինը լրագրութեան պատշոնը յանձն առնու : Հետագայ յօդուածիս մէջ բաւականին բացատրած եմ թէ կրօնական թերթն իբրեւ լրագիր ինչ պիտի պարունակէ . ընթերցողն պիտի տեսնէ որ կրօնական լրագրի պատշոնը աւելի ընդարձակ է քան թէ սոսկ կրօնագիտութիւն պարունակող թերթինը : Առ այս կարծեմ *Խօսնակ*ն աւելի յարմար է քան թէ մեր հրատարակութիւն , քանզի իբրեւ պատշոնական թերթ Կրօն . Ժողովոյ՝ շատ պատշոնական լուրեր կարեն նորա միջոցաւ հաղորդուիլ եւ գաւառներէն ու օսար երկիրներէ թղթակցութիւնք հրաւիրել , ինչպէս որ արդէն մեր ծրագրի մէջ նշանակած ենք : Յետոյ ցանկացողք կարող են իւրեանց կրօնական եւ աստուածաբանական պարունակութեամբ յօդուածներն յանձնել մեզ 'ի հրատարակութիւն մեր Հանդիսի մէջ : Այսպէս իւրաքանչիւր կրօնական թերթ իւր յասուկ պատշոնը կ'ունենայ : Կրօն . Ժողովոյ եւ *Խօսնակ*ի վարչութեան ուշադրութիւնն ամենայն յարգանքով կը հրաւիրեմ այդ առաջարկութեան . եւ ես իմ կողմանէ կը խոստանամ իմ ձեռքէ եկածն ամենայն յօժարութեամբ նուիրել 'ի փառս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ :

Խորին շնորհակալութիւնս յայտնելով այն բոլոր անձանց որ հանեցան զիս փաշտելու յընթացս երեք ամսոց հրատարակութեան Հանդիսիս՝ կը յուսամ Հոկտեմբերին նոր ոյժով սկսել եւ մեր պատուելի ընթերցողք եւս նոր ախորժակով եւ եռանդեամբ սկսին կարդալ :

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԹԵՐԹ

Պօն (Գերմանիա) օգոստոս 25, 1887

Մեծաւ ուրախութեամբ կարգացի այսօր Մասիսի 15 օգոստոսի թուոյն մէջ՝ թէ Խառն ժողովն վերջապէս ընդունեց կրօնական թերթ մը հրատարակելու առաջարկն եւ կրօն. ժողովոյն յանձնարարեց՝ ծրագիր մը պատրաստել նոյն թերթի ուղղութեան մասին։ Այսպիսի թերթի մը պակասութիւնը վաղուց է որ մեր մէջ զգալի է եղած, եւ մինչդեռ Ազգիս աշխարհական լրագրութիւնը բաւականին զարգացած է, մեր Եկեղեցին դեռ առանձին հանդէս մը չունի որով կարողանայ իւր աղօթեցութիւնն ընդհանրապէս դարուս պահանջներին համաձայն ժողովրդոց վերայ ներգործել։ Յառաջ ժամանակ այսպէս հրատարակութեան մը կարեւորութիւն չկար, քանզի մեր Ազգի բնածին կրօնասիրութիւնը չէր թողներ որ Եկեղեցւոյն ո եւ է վտանգ սպառնայ. նամաւանդ հին ժամանակ այն հացի ձիգը չկար, զոր եւրոպական լուսաւորութիւնն իւր հետ կը բերէ. եւ հետեւաբար Հայոց ջերմեռանդութիւնն՝ աշխարհական մտածմամբ եւ հոգօք չէր նուազել, որպէս այժմ սաստիկ աշխարհային զբաղմունք բազում անգամ պատճառ կը դառնան Եկեղեցական անտարբերութեան, եւ դեռ մեծագոյն վնասներ կը սպառնան, եթէ չիութանք առաջն առնուլ։ Ուրեմն առաջարկեալ հրատարակութիւնն, եթէ ընտիր եւ խոհեմ խնամակալութեամբ կատարուի, ամենազօրաւոր միջոց կը լինի՝ վերոյիշեալ սպառնալեաց առաջն առնուլ։ Եւ որովհետեւ կրօն. ժողովն արդէն զբաղած է՝ թերթի ուղղութեան նկատմամբ ծրագիր մը պատրաստել, կը ցանկամ նաեւ ես քանի խորհրդածութիւնք յայտնել այս բանի մասին, զոր խնդրեմ բարեհաճէք ձեր Մասիս շաբաթաթերթի մէջ հրատարակել։

Իբրեւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ գործի՝ մեր կրօնական թերթը պիտի նոյն Եկեղեցւոյ զարգացումն ու յառաջագիւմութիւնը միշտ աչքի առաջ ունենայ՝ ամենայն մասամբ անոր պաշտպան եւ աջակից հանդիսանայ. եւ մինչդեռ ի

ներքուստ բարեկարգէ եւ զարդարէ, կարողանայ նաեւ արտաքուստ թշնամեաց յարձակումն ոչնչացնել: Մեր կրօնական թերթը կարող է այս նպատակին հասանել նախ՝ իրրեւ եկեղեցական լրագիր եւ երկրորդ՝ իրրեւ կրօնուսոյց շարաթական հրատարակութիւն: Դարուս լուսաւորութեան չափը կը պահանջէ՝ որ այսպէս թերթ մը գոնեաւ շաքարակաւ ըլլայ. եթէ ոչ, այն բարի ազդեցութիւնն որ անկէ յուսալի է դժուար թէ ունենայ: Նա պիտի իրրեւ շարաթական դաստիարակ ամէն շաբաթ իւր ցանկալի պատգամը բերէ, ամէն եկեղեցական հարցի վերայ ընդարձակօրէն եւ պարզութեամբ խօսի, որպէս զի ժողովուրդն ընտելանայ նորա ուղղութեան հետ եւ ամէն շաբաթ օր անհամբերութեամբ սպասէ նորա գալուստն, եւ ամէն դժուարին հարցի մէջ անոր միտքն ու խորհուրդն իմանայ: Ասկէ զատ ուրիշ կրօնական պատճառներ ալ կան շարաթական հրատարակելոյն նպատակ, զորս յընթացս գրութեանս առիթ կ'ունենամ յիշելու:

Բայց որպէս զի այս հրատարակութիւնն Հայաստանեսոյց եկեղեցւոյ գործի լինի, պէտք է որ նա գլխովին եկեղեցականաց ձեռքով կատարուի եւ բոլորովին անոնց իշխանութեան ներքոյ լինի: Իրրեւ գլուխ՝ Սրբազան Պատրիարքն ընդհանուր տեսչութեան արտօնութիւն պիտի ունենայ: Ն. Սրբազնութիւն (ի հարկէ խորհրդակցութեամբ կրօն. ժողովոյ) պիտի ընդհանուր կառավարիչ լինի եւ խնամակալութիւնն յանձնէ ում որ ինքն յարմար գիտէ, որ եթէ երբէք որ եւ է անկարգութիւն պատահի, առանց դժուարութեան եւ յապաղման զոր ինչ անկ է կատարէ: Պատրիարքի կառավարութիւնն ուրիշ առաւելութիւններ եւս ունի: Նա կարող է իւր իրաւասութեան ներքոյ գտնուող հոգեւորականաց ձեռքով թերթի տարածման համար հոգալ, նաեւ նոյն իսկ միջոցօք ամէն կարեւոր եկեղեցական լուր ստանալ, իւր վիճակի գիտնական վարդապետք հրաւիրէ թերթի յօդուածոց գործակից լինել, եւն. : Միով բանիւ՝ Պատրիարքի առաջնորդութեամբ թերթն իւր նպատակին ամենէն լաւ կը հասանի եւ նորա ազդեցութիւնը մեծ գործ կը կատարէ:

Արդ առաջարկեալ թերթս ի՞նչ պիտի պարունակէ: Ի

հարկէ անկարելի է յառաջագոյն ընդարձակ ծրագիր մը պատրաստել եւ կամենալ սովաւ ընթանալ: Պիտի չմոռանանք որ այսպիսի հրատարակութիւն մենք դեռ չենք ունեցած եւ եթէ սանդխոց ծայրն ամբառնալ կ'ուզենք՝ հարկ է որ նախ առաջին աստիճանն ելնենք եւ տակաւ առ տակաւ աշխատինք մինչեւ ծայրն հասանենք: Պէտք է որ փոքրով սկսած, բայց այդ փոքրը պիտի հաստատուն եւ ընտիր լինի: Ժամանակն եւ փորձն առարկայից նիւթը կը հարստացնեն:

Ա. Տեսնենք թէ արդեօք իբրեւ եկեղեցական լրագիր ի՞նչ է լինելու մեր հանդէսն:

1. Այս մասին համար՝ ամենէն լաւն այն է, որ մեր աշխարհական լրագրոց ուղղութեան հետեւինք: Նախ եւ յառաջ ամէն շաբաթօրեայ թիւ պիտի երկու կամ աւելի խմբագրական հետազոտութիւնք պարունակէ ժամանակակից եկեղեցական հարցերի նկատմամբ: Այսպիսի հարցեր չարունակ կը ծագին, միայն եթէ տնօրէնն ամէն բան աջալուրջ հսկողութեամբ ժողովէ՝ խմբագրականի պակասութիւն չի լինել. եւ եթէ երբեմն պատահի որ հետազոտութեան արժանի ժամանակակից հարցեր չը լինին, կարող է ուրիշ պիտանի եկեղեցական եւ եկեղեցւոյ օրինական նիւթեր միշտ պատրաստի պահել եւ այս միջոցներին հրատարակել: Աւելորդ կը համարիմ օրինակօք ցոյց տալ թէ առարկայից նիւթերն ի՞նչպէս պիտի լինին, քանզի մենք արդէն ընտելացած ենք այս ոճին մեր օրաթերթներին շնորհիւ. միայն փոխանակ աշխարհական պիտի եկեղեցական լուր պարունակէ մեր թերթն եւ այնքան աշխարհական լուր որ կրօնականի լուսաբանութեան համար հարկաւոր է: Շատ անգամ մի հարց՝ թէ՛ աշխարհական եւ թէ՛ հոգեւոր հայեացք ունի, եւ մինչդեռ աշխարհական պարբերականք նոյն հարցը գլխաւորապէս աշխարհական տեսութեամբ կը քննեն, կրօնական հանդէսը պիտի հոգեւոր եւ եկեղեցական տեսութեամբ քննէ: Զորօրինակ վերջին ժամանակէն տարածայնութիւնք որ 'ի Կ. Պոլիս տեղի ունեցան կրկնամուսնութեան մը պատճառաւ, թէ՛ եկեղեցական եւ թէ՛ աշխարհական նշանակութիւն ունէին: Մինչդեռ աշխարհական մամուլն իւր պարտքը կատարեց, եկեղե-

ցին չկարողացաւ իւր գործեաց միջոցաւ այս տեսակ անկարգութեանց աղբիւրն որոնել, թէ ի՞նչպէս համարձակուեց մի քահանայ այսպիսի պսակադրութիւն կատարել, թէ արդեօք այս նման գաղտագողի զուգաւորութիւնն եկեղեցւոյ ատենի յառաջ իրրեւ սլակ վարկանելի՞ է, թէ ի՞նչպէս կը համարձակի հայ ոք ինքզինքը կարգուած համարել առանց գրաւոր վկայական ձեռքին, որով կանոնաւոր պսակադրութեան ամէն պայմանը կատարուած ցոյց տայ, թէ եկեղեցին ի՞նչ միջոցք պիտի գործ դնէ որ ասոր նման անկարգութիւնք չկրկնուին, եւն. :

2. Իրրեւ եկեղեցական լրագիր պէտք է որ մեր կրօնական հանդէսն ամէն եկեղեցական կարգադրութիւնք ու ժողովութիւնք յիշատակէ, էջմիածնայ Սիւնհոգի եւ Կ. Պոլսոյ Ազգ. եւ Կրօն. ժողովոյ կարգադրութիւնք, որքան որ ծածուկ չի՝ հրատարակէ, նաեւ Կաթողիկոսական կոնդակներն եւ ուրիշ եպիսկոպոսաց հովուականք արձանագրէ : Ամէն եկեղեցական ժողովութիւնք թէ՛ առաջնորդական եւ թէ՛ քահանայական, ուր որ լինի, Հայաստան, Պարսկաստան, Հնդկաստան, պէտք է որ յիշուին : Պէտք է ձեռնադրութեան, տեղական անախմբութեան եւ ուրիշ սմին նման եկեղեցական հանդէսների ծանուցմունք լիովին յայտարարուին : Այսու՝ կարող կը լինեմք մեր ազգային կապն յօտար երկրի բնակեալ Հայոց հետ պնդել եւ միմեանց ազգասիրութեան հոգին վառ ու զրարթ պահել. յայնժամ մեր եկեղեցական որպէս եւ ազգային յառաջադիմութիւնն ամենուրեք միանման կը լինի :

3. Ինչպէս աշխարհական նոյնպէս եւ եկեղեցական լրագրութեան կարեւոր մասանց մէկն է թղթակցութիւնն. ու. Միմիայն թղթակցութեան միջոցաւ են կարող ի Կ. Պոլիս նստող խմբագիրք գաւառաց եւ հայաբնակ քաղաքաց ազգային եղելութիւնքն հասկանալ, եւ անոնց կռադատութիւնն ըստ մեծի մասին թղթակցաց հաղորդեալ լուրերէն է կախուած : Ուստի հարկաւոր է ամէն մեծ հայաբնակ քաղաքի մէջ՝ հաստատուն եւ հաւատարիմ թղթակից մը ունենալ որ հետզհետէ քաղաքի եկեղեցւոյ գրութիւնն ըստ հարկին

Հաղորդէ: Թուրքիոյ համար կարծեմ Ս. Պատրիարքը կարող է այդ մասին առաջնորդաց միջոցաւ հարկաւոր որոշումներ ընել առանց ծանր ծախուց: Բ. Կրօն. Թերթը պէտք է նաեւ բայ լինի առանձին թղթակցութեան, որ ամէն ցանկացող կարող լինի կարեւոր հարցերի վերայ իւր միտքն յայտնել, քանզի այսպէս իսկ կարող ենք ժողովրդոց հոգեւոր իղձն զարթեցնել եւ զանոնք քաջալերել որ այս նման կենսական բաների վերայ խորհին եւ խորհրդակցին: Գ. Ասկէ զատ ուրիշ տեսակ առանձին թղթակցութիւն եւս կայ որ յԵւրոպա շատ տեղ սովորութիւն է, բայց չը կարծեմ մեր մէջ երբէք տեսած լինիմ: Ըստ այսմ ամէն ընթերցող կարող է խմբագրէն ինչ եւ է տեղեկութիւն հարցնել եւ խմբագիրն յանձն կ'առնու հարցերն իւր գիտութեան համեմատ պատասխանել: Մեր Թերթի այս մասը պիտի լրկ կրօնական հարցերի սահմանի, զորօրինակ որ եւ է եկեղեցական արարողութեան նկատմամբ, թէ ի՞նչ կը նշանակէ, ի՞նչ է պատմութիւնը, թէ օտար եկեղեցւոյ մը այս ինչ կամ այն ինչ սովորութիւնն ուստի՞ է, թէ այս ինչ ընկերութեան նպատակն ի՞նչ է, թէ եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն այս բանի մասին ո՞րն է եւն. եւն.: Այս տեսակ թղթակցութեանց պատասխանք, առանց ամէն թուղթ հրատարակելու, անուան կամ նշանագրոյ մը ներքեւ պիտի տրուին: Զայս կարեւոր մասն կը յուսամ որ մեր կրօնական Թերթի հրատարակիչք զանց չեն առնել հաստատելու: Այս ճանապարհաւ նաեւ կարող կը լինին խմբագիրք ժողովրդոց կարօտութիւնն եւ պիտոյքն առաւել եւս իմանալ եւ խրեանց խմբագրականք ըստ կարեաց նոցին յարմարել:

Բ. Կրօն. հանդիսարանիս երկրորդ գլխաւոր մասն՝ Աստուածաբանականն է. աբգեօք առաջարկեալ Թերթն իբրեւ կրօնութեանց ի՞նչ է լինելու: Եթէ առաջին (լրագրական) մասն եկեղեցւոյ արտաքին կենաց ու յառաջդիմութեան կարօտութիւնը կը լցուցանէ, երկրորդ մասն անոր ներքին ու հոգեւոր կեանքը պիտի բարդաւաճէ եւ զօրացնէ. թէպէտ եւ երկուքին միասին են ընթանալու, սակայն առաջինն երկրորդին ծառայող միջոց է. այնպէս որ եկեղեցւոյ արտաքին կա-

ռաւարութիւնը բան մը չարժեք առանց 'ի ներքուստ անոր հոգեւոր զգացողութիւնն աճեցնելու՝ որ է բուն նպատակ ամենայն կրօնից: Հայը պիտի գիտենայ՝ թէ ի՞նչ կը նշանակէ Քրիստոնեայ լինելն, թէ ինչո՞ւ համար է ինքն Քրիստոնեայ, թէ ի՞նչ պէտք է ընել որ Քրիստոնէական կեանք վարէ, թէ եկեղեցին իւր համար ի՞նչ կարեւորութիւն ունի եւն: Եթէ մեր թերթը կարողանայ իւր ընթերցողաց՝ այս գիտութիւնը պարզ եւ ժողովրդական ոճով աւանդել, յայնժամ յիշաւի մեծ ծառայութիւն մը ըրած կը լինի եկեղեցւոյն եւ թերթի հիմնադիրներին արժանաւոր օրհնութիւն մը կ'ընծայէ Ազգիս: Ճշմարիտ է, մեր եկեղեցին իւր գերապանծ աղօթիւք, երգօք եւ քարոզիւք պակասութիւն մը թողած չէ զոր հիմայ պարբերական թերթով մը լրացնենք. բայց ո՞րքան հայք կը գտնուին որ այդ գրեթէ աստուածաշունչ աղօթից եւ երգոց խմաստը լիովին հասկանան: Ճշմարիտ է, չկայ եկեղեցի մը, որ Ս. Գիրքն այն յաճախութեամբն գործ ածէ որպէս մեր եկեղեցին (այս կարծեաց չհաւանողն թող մեր ծաշոցն ու ժամագիրքն որ եւ է օտարազգի նոյնանման մատեանց հետ համեմատէ եւ զանազանութիւնն իսկոյն ակներեւ կը լինի), բայց ո՞րքան Հայք կը գտնուին որ մեր այդ փառաւոր ազգային գանձու կարեւորութիւնն հասկանան: Յիշաւի ազգային մեծ գանձ է մեր Ս. Գիրքն եւ պարտական ենք յամենայն ժամ Աստուծոյն փառք տալ որ իւր Սուրբ Բանն միանգամայն մեր Ազգի մատենագրութեան տռաջին տեղը կը բռնէ իւր վսեմ լեզուաւն, որոյ մասին Բագրատունին արդարութեամբ կը վկայէ « թէ՛ պէտ եւ թարգմանութիւն, սակայն հարազատութիւն հայերէն խօսից գրեթէ քան յամենայն գիրս ի նմա փայլէ: »

1. Որպէս զի կարողանայ ժողովուրդն մեր եկեղեցւոյ հոգեւոր հարստութիւնքն վայելել, հարկաւոր է որ կրօն. թերթն իւր մէն մի չաբաթական թուոյն մէջ մօտակայ մի տօնի բացատրութիւն հրատարակէ: Յարմար է որ այնպիսի մի տօն ընտրէ որ գէթ մի չաբաթ գլին թերթի հրատարակութեան կատարուելու լինի որպէս զի Պոլսէն հեռի բնակողք չառ ուչ չստանան: Եթէ Տօնը՝ Սրբոյ մըն է, պէտք է

անոր վարուց կարճառօտ նկարագրութիւնն ընել, եւ ուր ե-
կեղեցական աղօթից կամ երգոց մէջ անոր յատուկ յիշատա-
կը կը լինի, ընթերցողի ուշադրութիւնը դարձնել առ նա :
Այլ եթէ Տէրունական Տօն է՝ անոր նշանակութիւնը Քրիս-
տոնէի համար նկարագրել հանգերձ պիտանի եւ հոգեշահ
խոկմամբք եւ մտածութեամբք :

2. Մէն մի համար պէտք է նաեւ յաճախ գործածուած
շարականաց կամ աղօթից մէկը կամ մի մասը պարզ բացատ-
րութեամբ պարունակէ : Ասոնց ամենէն վերադասելի են Ներ-
սեւեան գերաբուն երգերն, որպէս « Այսօր անճառ », « Ա-
րարչական », « Նորաստեղծեալ », « Նայեաց սիրով » եւն .
նաեւ առաւօտեան եւ երեկոյեան աղօթքներն « Փառք 'ի
բարձունս », « Հաւատամք » : Պատարագի երգերն եւ ա-
ղօթքներն ալ այս մասին կը վերաբերին եւ յատուկ ուշադ-
րութեան արժանի են : Բայց պիտի զգուշանալ թերթն այս-
պէս բաներով շատ չլեցնել . փոքր, այլ ընտրանօք եւ լաւ
աշխատութեամբ :

3. Սուրբ Գրոց բացատրութիւնն եւս պիտի մէն մի թուոյն
մէջ իւր յատուկ յօդուածն ունենայ : Սկիզբն լաւ է որ ա-
ռաջին տարին կիւրակնօրեայ Աւետարանը կամ թէ այն Տօնի
Աւետարանն, որոյ բացատրութիւնն նոյն թուոյն մէջ 'ի ներ-
քոյ 1-ի տրուած է՝ ընտրել : Բնագիրն՝ կամ ի Ս . Էջմիածին
տպած Ճաշոցէն եւ կամ Վենետիկոյ (1860ի) Աստուածաշուն-
չէն ընտրած, պէտք է որ յառաջ մեծ տառերով տպուի : Յետ
այնու լեզուաբանական կամ նիւթոյ որ եւ է դժուարութիւնը
բացատրուին, որպէս զի ընթերցողն հասկնայ այս ինչ բանի
պարզ միտքն ո՞րն է : Ապա կարող է հեզինակը նաեւ խորհր-
դաւոր մեկնութիւն նշանակել եւ թէ ինչ խրատ ենք ստա-
նալու այս ընթերցուածէն եւն . ինչպէս որ Աստուածաբանն
ինքն քաջ կը հասկանայ :

4. Զինի այս տեսակ գիտնական կրթութեանց՝ Քրիստոս-
նէի զգացմանց համաձայն է որ նաեւ գործօք այս գիտու-
թիւնը պիտոյացնէ : Ասոր համար իբրեւ չորրորդ մասն Աստ-
ուածաբանականին՝ պէտք է որ կարճ մտածութիւն մըն ալ
պարունակէ մեր Հանգիստարանն, որպէս Քրիստոսի տնօրի-

նութեանց կամ Աստուծոյ մեծութեան եւ բարերարութեան վերայ: Իբրեւ նիւթ այս տեսակ հոգեւոր մոռածութեան չգիտեմ ինչ գիրք աշխարհիս երեսին յարմարագոյն է քան զՆարեկ: Ո՛ր հոգեւորական որ Նարեկայ երկնաթռիչ աղօթից իմաստն հասկանալ գիտէ՝ չէ կարող նոյն բանը վկայել: Ծըշմարիտ է, գրեթէ ամէն հոգեւորական եւ բազում աշխարհականք Նարեկայ աղօթագիրքն ունին եւ առանձին պաշտամանց մէջ զայն գործ կ'ածեն, բայց չկարծեմ սխալել եթէ ասած ըլլամ, թէ շատ փոքր անձինք կը գտնուին որ Նարեկայ խրթին ու խորին միտքն ըմբռնել կարենան: Ուստի չահաւէտ կը լինի Նարեկայ աղօթից (մանաւանդ անոնց որ հասարակօրէն գործածական են) բացատրութիւնն եւս այս մասին չորրորդ յօդուածը կազմէ: Կարելի է երբեմն նաեւ ուրիշ աղբիւրներէց քաղել, որպէս Թովմաս Պէմպագւոյ Նմանութիւնն Քրիստոսի ընտիր գրքոյկէն, որ իւր պարզութեամբն յեւրոպայ ամէն ջերմեռանդ քրիստոնէի առանձին սիրելին է, կամ թէ ընտիր քերթուածիւք փոխարինել, որով մարթէ ոմանց հոգեւոր քերթողութեան հանճարը զարթեցնել:

Ծ. Իբրեւ վերջին յօդուած Աստուածաբանական մասին, շատ օգտակար կը լինէր մեր կենդանի վարդապետաց քարոզներէն տպագրել: Ի. Կ. Պոլիս Կրօն. Հանդէսն իւր առանձին համառօտագիրը պիտի ունենայ որ կարողանայ քարոզներն բառ առ բառ գրել, եւ հեռու տեղուանց պիտի քարոզիչներէն իսկ խնդրել իւրեանց քարոզի բնագիրն: Հարկ չկայ որ ամէն չաքաթ այսպէս քարոզ մը հրատարակել, բայց ըստ յարմարութեան եւ ընտրանօք:

Ահաւասիկ սոքա են իմ քանի խորհրդածութիւնքն զոր կամեցայ ձեր պատուելի ընթերցողաց առաջը դնել ՚ի քննութիւն: Կարելի էր այս ծրագիրն ուրիշ շատ առարկայիւք եւս ստուարել, եւ բոլորն ալ անյարմար չէին լինել, քանզի մենք ուրիշ կրօնական թերթ մը չունինք. բայց ինչպէս յառաջագոյն յիշեցի սանդուղքն աստիճան աստիճան պիտի ելնենք եթէ ծայրն հասանելոյ փափաքն ունինք. թեւեր չունինք որ թռչենք:

Յ. Գ. Իբրեւ անուն Հանդիսիս թերեւս «Հայաստանեայց Եկեղեցի» կամ ըով «Եկեղեցի» յարմար լինի:

Ծ Ա Ն Ո Ւ Յ Ո Ւ Մ

Հակառակ մեր յայտարարութեան թէ թերթս երեք ամսոց համար պիտի հրատարակուի՝ հետեւեալ անձինք վեցամսեայ եւ տարեկան բաժանորդագլին են զրկած ուստի այստեղ իւրեանց անուններն կը հրատարակենք եւ կը խոստանանք երբոր թերթը շարունակուի մեր պարտքն եւս վճարենք :

Պ. Ներսէս Ներկարարեան վեցամսեայ դահեկան 20 :

Պ. Սարգիս Մութաֆեան տարեկան » 40 :

Կիւրնոյ Ջախ ձոր թաղի Հայոց վարժարանն վեցամսեայ դահեկան 20 :

Պ. Տօք. Կ. Փաշալեան տարեկան դահեկան 40 :

Պ. Արշակ Երէցեան վեցամսեայ » 20 :

Յարութիւն քահանայ Աստարսըզեան տարեկան դահեկան 20 : Դէորդ Էֆ. Թօփալեան վեցամսեայ 14 դահեկան :

Վսեմ. Գասպար Էֆ. Գասպարեանց երեք օրինակ Եկեղեցի Հայաստանեայց նուիրած է հետեւեալ Ազգ. հաստատութեանց : Մալաթիոյ , Կեսարիոյ Էվէրէք գիւղի եւ Նիկոմիդիոյ Տէօնկէլ գիւղի վարժարանաց :

Ա Ռ Թ Ղ Թ Ա Կ Ի Ց Ս

Յ. Ա. կը գրէ . — Հանդէսիդ 4^{րդ} թուոյն 59^{րդ} երեսին վրայ կասես թէ « Երբ հոգին անգամ մի բաժնուեց 'ի մարմնոյ , փոփոխութիւն կամ բարեոքում անհնար է » : Հապա ի՞նչ բանի կը ծառայեն մեռելոց հոգւոց համար Պատարադ եւ ազօթք :

Յաւիտենական երջանկութիւն ժառանգելու գլխաւոր պայմանն սա է որ մարդ այս աշխարհումս ապրած եւ շնորհօք զարգացած լինի , այսինքն ըստ ամենայնի Քրիստոսի կրօնից համեմատ ապրած լինի . ի մի բան հոգին պիտի Աստուծոյ հետ հաշտուած լինի մեռնելէն յառաջ : Քանզի զինի մահուան զարգանալոյ եւ յառաջադիմութեան (կամ « փո-

փոխութեան եւ բարեօրման») այլ եւս պատեհութիւն չկայ. նիւթեղէն մարմիններ են այդ զարգացման եւ յառաջադիմութեան առարկայն, բայց երբ որ մարմինը մեռելութեան է մատնուած՝ հոգին միայնակ այդ փոփոխութիւններն չի կարող կրել: Այսպիսի պարագայում միայն Աստուծոյ ներողամտութիւնն կարէ մեղաւորին օգտակար լինել. 'ի հարկէ յայնժամ միայն թերութիւններ ներողութեան կարժանանան եւ ոչ թէ ծանր եւ չարաչար մեղքեր. այսինքն այնպիսի մեղքեր որ մոռացութեամբ կամ տկարամտութենէ յառաջ կուգան առանց մեղաւորն Աստուծոյ իշխանութեան դէմ ապրտամբել ուզելու: Եթէ մէկը ուրիշ մասամբ զինքը պատրաստած է Աստուծոյ արքայութեան համար եւ միայն այսպիսի թերութիւններ ունենայ զոր ինքն եւս եթէ իւր կենդանութեան ժամանակ լաւ տեսնէր կը զղջար, Աստուծոյ ներողամտութեան կ'արժանանայ. ուստի եւ մեր պարտքն է իբրեւ եղբարք նորանց համար աղօթենք, միեւնոյն ժամանակ թողութիւնն Աստուծոյ ձեռքը թողլով: Բայց նա որ աշխարհումս իւր կեանքն չարութեամբ է անցուցած եւ իւր գործերովն Աստուծոյ դէմ գրեթէ ապստամբած է՝ ոչ մեր բարեխօսութիւնն եւ ոչ հազարաւոր պատարագներն կարեն նմա օգնել: Այս էր մեծատան գրութիւնն որ իւր բոլոր կեանքն իւր մարմնաւոր ցանկութիւնն կատարելով՝ բողբոջին անտարբեր աստուածային օրինաց եւ ընկերոջ բարօրութեան՝ ապստամբ գտաւ ընդդէմ Աստուծոյ եւ զինի մահուան տեսաւ իւր սարսափելի վիճակն, բայց օգնութիւն այլ եւս չկար նորա համար. որովհետեւ զինի մահմուան այլ եւս անընդունակ եր շնորհաց: Մեր վերջին շաբաթու «Բարեխօսութիւնն արքոյ» յօդուածն այս կէտը մասամբ իւրիւր կը բացատրէ. բայց մեղաւորաց կայարանի եւ մեր բարեխօսութեան վերայ ուրիշ առթիւ աւելի ընդարձակ պիտի խօսիմ: Այս այն կէտերէն մին է յորում Հայք, Հռովմէականք եւ Բողոքականք բաւականին կը տարբերին 'ի միմեանց: Առ այժմ կարգաւ ներսէս Լաւրոնացոյ Մեկնութիւն Պատարագի, (Վենետ. Տպագր.) էջ 168—180:

Տիրացու Մարգար. — Կը խնդրէ Մարկոսի Ժ. 7 տան

բացատրութիւնն. «Այլ երթայք ասացէք ցաշակերտս նորա եւ ցՊէտրոս» : — Անուրանալի իրողութիւն մի է որ Սուրբն Պետրոս Առաքելոց մէջ բարձրագոյն աստիճան ունէր, իւր աշակերտակցաց առաջինն՝ երիցագոյնն էր. եւ այստեղ հրեշտակն զայդ պարագայ 'ի նկատի ունելով՝ կը պատուիրէ Եղաբերիցն գնալ զաշակերտսն զեկուցանել զյարութենէ փըրկչին եւ իւրեանց տեսած ու լսածն յատկապէս Պետրոսին հաղորդել : Պետրոս՝ Առաքելոց դասուն մէջ առաջինն եւ նախամեծարն էր, բայց ոչ թէ նորանց իշխանն : Օրինակի համար մի թաղի քահանայից միաբանութեան մէջ մէկն առագ երեց կը համարուի եւ շատ անգամ նախամեծար պատիւ կ'ընդունի. բայց այդ պատիւն զինքն իւր միաբանաց վերայ իշխան չի շինել : Ս. Պետրոսի նախամեծար լինելն Հռովմայ Պապերի գերիշխանութեան ոչինչ վրաստ է : Մի անստոյգ եւ անհաստատ աւանդութիւն Հռովմայ Եկեղեցւոյ հիմնարկութիւնն Պետրոսին կը վերագրի : Եթէ այս աւանդութիւն մինչեւ անգամ կատարելապէս ապացուցուի եւ արժանահաւատ եւս համարուի՝ Հռովմայ Պապերի գլխաւորութեան պահանջունն այնու ամենայնիւ կը մնան կեղծ եւ անտեղի. որովհետեւ առաքեալք ուրիշ պաշտօն եւ աստիճան ունէին եւ 'ի նոցանէ կարգեալ հովիւք եւ եպիսկոպոսոսնք ուրիշ : Որպէս զի ընթերցողն լաւ հասկանայ որ հին ժամանակ առաքելոց գործունէութիւնն միշտ այսպէս նկատեցին, այստեղ Եւսեբիոսի (չորրորդ դարու պատմագրի) խօսքերն իւր Եկեղեցական Պատմութեան յառաջ կը բերեմ այս մասին. Դպր. Գ. Գլ. Բ. — «Երե յեկեղեցւոջ անդ Հռովմայեցւոց առաջինն եւ իսկ զորիս 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ վկայութեան Պօղոսի եւ Պետրոսի՝ ընտրեցաւ եպիսկոպոս առաջինն Լինոս» : Միեւնոյն Դպրութեան մէջ պատմագիրն շատ անգամ եպիսկոպոսաց անուններն յիշելու առթիւ զԱռաքեալն ամենեւին չի յիշեր 'ի շարս եպիսկոպոսաց. Գլ. ԺԳ. «Երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցւոց Կղեմոս» . Գլ. ԼԴ. «Չորրորդ եպիսկոպոս եկաց Եւարեստոս» Նոյնպէս բազում ուրեք յընթացս պատմութեան իւրոյ Եւսեբիոս Հռովմայ եպիսկոպոսաց անուններն կը յիշէ բայց ոչ ուրեք կ'ասէ թէ

Պետրոս առաջին եպիսկոպոս էր, մանաւանդ որ զՊողոս եւ զՊետրոս կը համարէ իբրեւ սոսկ հիմնադիր Հռովմայեցւոց Եկեղեցւոյ: «Առաքեալք երանելիք (կ'առէ Եւսեբիոս 'ի Դպր. Ե. ԴԼ. Զ.) եղին զհիմունս եկեղեցւոյս (Հռովմայ) եւ կարգեալ յօրինեալ զսա, զսլաշտօն եպիսկոպոսութեան Լիւնոսի աւանդեցին»: Այսպիսի հին աւանդութեանց հանդէպ՝ Հռովմէականաց բաժնաւորն Պապերի իշխանութեան նկատմամբ զմեզ չեն կարող կուրացնել: Այս նիւթի վերայ յուսամ ուրիշ առթիւ աւելի ընդարձակ խօսիլ:

Թ. Գ. — Ս. Զատիկի Տօնն, ըստ սահմանադրութեան Նիկիոյ Ժողովոյն, պէտք է կատարել յաւուր կիւրակէի որ դայ զհետ չորեքտասաներորդ աւուր լուսնոյ յետ դարնանային հաւասարութեան աւուրց: 1582 թուականէն առաջ Լատինացիք իւրեանց Զատիկն միշտ մեզ հետ կը կատարէին, բայց այն տարին նոքա իւրեանց (Յուլիական կոչուած) չըրջանը փոխեցին եւ ներկայ տարբերութիւնն չըջանի տարբերութեան հետեւանքն է: Կարգաւ Եկեղ. Հայաստ. թիւ 8. էջ 121—124:

Գ. Ն. — Կը գրէ թէ «Ընդէ՞ր եպիսկոպոս պատարագին նախ քան զՍրբասացութիւնն, եպիսկոպոսական թագն ու զարդերն մէկդի կը դնէ եւ շուրջառը կը փոխէ» — Պատարագ մատուցանելն քահանայի պաշտօնն է եւ երբ որ եպիսկոպոսն պատարագ կը մատուցանէ՝ նա իւր քահանայութեան իրաւունքն 'ի գործ կ'ածէ եւ ոչ թէ եպիսկոպոսութեան, սորա համար ինչ որ քահանայութեան չի պատկանիր, թագն, եմփփորոն, գաւազան եւն. 'ի բաց կ'առնու եւ հասարակ քահանայի զգեստ կը հագանի: Այս փոփոխութիւն Սրբասացութենէն անմիջապէս յառաջ տեղի կ'ունենայ քանզի այն է իսկապէս պատարագի սկիզբն եւ յայմհետէ քահանայն նուիրագործութեանց կը ձեռնարկէ որոց միայն պատաստութիւն էին նախընթաց արարողութիւնք:

Վ. Վ. — Քչոցն (ֆշեղ քառեկ) հին Ժամանակ երբ քրիստոնեայք հեթանոսաց հալածանքէն լեռներում եւ անապատներում պատարագ կանէին՝ ամենակարեւոր գործիք մի էր վայրենի թռչուններն 'ի բաց ֆշեղու համար, որպէս զի սրբու-

Թեան չը մտենային եւ զայն յափշտակէին որ հակառակ պարագայից մէջ բնական էր: Յետագայ ժամանակ երբ այլ եւս ոչ հալածանք կար ոչ Թռչնոց երկիւղ քոցն պահեցին իբրեւ յիշատակ այն ժամանակների եւ հրեշտակաց Թռչելու ձայնի նշանակութիւնն տուեցին. այս է պատճառն որ քոցն յաճախ հրեշտակի գլուխ եւ Թեւեր կը ներկայէ:

Վեմնան. — Թէպէտ Տէր Խորէն քահանայի Քրիստոնեական վարդապետութիւնն ձեր նշանակած քանի քանի Թերութիւններն ունի, բայց չկարծեմ կրօնական ժողովն է պատասխանատու դորա համար, որովհետեւ այդ Թերութիւններն յաւէտ գորչի վրիպակ են քան Թէ Թշնամանք ընդդէմ Եկեղեցւոյ: Անշուշտ ցանկալի էր որ կրօնական ժողովն աւելի խնամք տանէր գրոց քննութեան եւ վաւերացման, բայց պիտի մտածենք որ դիւրին բան չէ բազմաթիւ կրօնական գրքեր մանրամասն քննադատութեան ներքոյ դնել մանաւանդ երբ հեղինակներն ծանօթ արժանապատիւ եւ հաւատարիմ զաւակունք են Եկեղեցւոյ: Բաւական է միայն որ կրօնական ժողովէն վաւերացեալ գրքեր եւ հրատարակութիւնք բացարձակ եւ դիտմամբ յարձակումն ընդդէմ Եկեղեցւոյ չը պարունակեն:

Այս ազատամտութիւնն այն առաւելութիւնն ունի որ մէն հեղինակի աշխատութիւն ուղղակի առանց մի երկրորդի սրբագրութեան հրապարակ կուգայ եւ ժողովուրդն առիթ կունենայ նորա գիտութիւնն անձամբ քննել:

Խմբագիր

ԹՈՐՈՍ ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՅԼԵԱՆ

Համագործակցութեամբ, Յակոբեան խան, Թիւ 10, 11, 12, 13

معرف عمومیه تیه نظارت جلیله سنک رخصه طبع اولشدر

